

Beavatkozási lehetőségek egy lakásotthonban

Szerzőnk 4 éve dolgozik lakásotthoni nevelőként, szociálpedagógus, szociális munkás. Munkatapasztalata arra sarkallta¹, hogy egy eset elemzésével olyan beavatkozási lehetőségekre hívja fel a figyelmet, ami mások számára is hasznos lehet.

■ SZOCIÁLIS MUNKA, VAGY VALAMI MÁS?

Ahhoz, hogy adekvátan tudjunk foglalkozni a lakásotthonban elhelyezett, sokszor súlyos magatartási és viselkedési zavarral küzdő gyermekekkel, nélkülözhetetlen élettörténetük megismerése. A dokumentumelemzést tartom a gyermekkel való ismerkedés első sarkalatos pontjának.

A Gyermekvédelmi törvény, és a törvény alapján kreált házirend, a szakmai működési szabályzat, a pedagógiai program, mind-mind az itt folyó munka keretként szolgál. A laikusok számára is többé-kevésbé ismert nevelőotthoni ártalmakat, családi jellegű lakásotthonunkban próbáljuk minimalizálni.

Lakásotthoni nevelőként, sokrétű feladatot látok el az intézményben, de ezek nem tipikusan szociális munkás szakfeladatok. Gazdálkodással kapcsolatos feladataim, a pénzeszközök felhasználására, és nyilvántartására vonatkoznak.

A munkacsoportomba tartozó dolgozók szakmai és emberi együttműködésének irányítása, konfliktusmegoldó készségeik fejlesztése, rendszeres esetmegbeszéléseken szervezett közös problémamegoldás – mindennapos tevékenységeim.

Felölös vagyok a gyermekotthon szakmai programjában meghatározottak teljesítéséért, a növendékek testi-lelki-erkölcsi, érzelmi-értelmi fejlődéséért. Gondozom a gyerekek egyéni, társas, és családi kapcsolatait. Feladataim közé tartozik a pályaválasztásra, munkába állásra való felkészítés, életúttervezés, önálló életvezetésre, társadalmi beilleszkedésre, hozzátartozókkal való kapcsolattartásra alapozva.

Egyéni fejlesztési tervet készítek a gyerekek személyiségformálására, és szocializációjához.

Mindezek mellett a dolgozók munkaidő-beosztását is megtervezem, a gyámhivatal felé pedagógiai véleményezést készítek. Esetenként statisztikai jelentést is összeállítok.

Gondoskodom továbbá a növendékek személyes iratanyagának beszerzéséről.

Rendszeres kapcsolatot kell tartanom a növendékek családjával, hozzátartozóival.

Folyamatos kapcsolatot tartok minden olyan intézménnyel, személlyel (óvoda, iskola, gyermekjóléti szolgálat, pszichológus, utógondozó) amelyek a gyermek harmonikus fejlődését elősegítik, biztosítják.

Tájékoztatói kötelezettségem van a szakmai vezető felé a rendkívüli események vonatkozásában, be kell számolnom az esetlegesen felmerülő munkaszervezési, szakmai együttműkö-

dési eredményekről, problémákról, és megoldási javaslattal is élhetek

Az említettekben is kitűnik, hogy elsősorban pedagógiai feladatokat vár el tőlem a munkáltatóm. A gyermekvédelmi törvény betűje és szelleme teremt háttérrel a munkánkhoz. A szociális munkás szempontok csak bizonyos mértékig érvényesíthetők a mindennapi tevékenységekben.

Mivel a gyermekvédelmi szakellátás területén tevékenykedem, az ide bekerülő gyermekeknek már az alapellátás „sikertelensége” miatt van egyfajta képük a gyermekvédelmi rendszerrel.

A szociális munka önkéntességen alapul, de intézményünkben ez nem érvényesülhet. A kliensek nem önszántukból kerülnek be, és többnyire nagyfokú ellenállást tanúsítanak kezdetben, az intézményi elvárásokkal szemben. Számos olyan szülővel találkoztam már, aki nem értette jelenlegi helyzetét, és azt sem tudta, hogyan kerülhetne ki belőle. Ez mindenképpen az alapellátás hiányosságaira hívja fel a szakemberek figyelmét.

S. Minuchin: *Krízisről krízisre* című munkájában, egy olyan rendszer-szemléletű, család-központú megközelítést ajánl bevezetni a gyermekvédelmi gyakorlatba, amely szerint a krízisbe kerülő családot, önálló szervezeti egységként, együtt kell kezelni, nem pedig az egyes tagjaival külön-külön foglalkozni, hiszen így látványosan megnövelhető a családokkal foglalkozó szakemberek hatékonysága. Művében kiemeli a családdal való első találkozás fontosságát, a partneri viszony kialakítását. Sajnos a mai magyar gyakorlat eltér Minuchin álláspontjától, a krízisbe került család tagjait elválasztja egymástól, és külön kezeli őket, azonban nem ismeri el, hogy így lényegesen nehezebb, szinte lehetetlen a hatékony munka. Például a súlyos problémákkal küzdő családok gyermekeit, nevelőotthonokba helyezi, amellyel, hogy a szülővel továbbra is a területileg illetékes családsegítő szolgálat foglalkozik. A családdal mint rendszerrel folyó munka nélkülözhetetlen, mind az alapellátás, mind a szakellátás területén, hiszen ne felejtjük el, célunk a család újraegyesítésére vonatkozó esély növelése.

„Az intézménynek, azt az üzenetet kell közvetítenie, hogy elvárják a családtól, hogy részt vegyen a gyerek intézménybeli életében, és az intézmény nem tud eredményt elérni nélkülük.” (Minuchin, 124. o.)

A gyerekek

Amennyire csak tudjuk, próbáljuk azonban csökkenteni az uniformizáltságot ott, ahol csak lehet: az életmódban, az étrendben, vannak csoportfoglalkozások, de a személyiségfejlesztés-

¹ Írását a szerkesztőség „Írjuk együtt!” felhívására küldte el, melyre a www.csagyi.hu honlapon folyamatosan várjuk olvasóink publikációit.

ben az individuumnak is nagy szerepet tulajdonítunk. A gyerekekkel közösen készítjük el a heti étlapot, így az elkészített ételek az ő ízlésvilágukat is tükrözik.

Az egyéni bioritmus figyelembevételével, a tehetségkutatással, a hobbiválasztás szorgalmazásával az önismeret fejlesztéséhez, valamint az önbecsülés kialakításához kívánunk támponokat adni. Két tehetséges gyermeket kérésükre beíratunk a helyi általános iskolában működő társastánc tanfolyamra. Az önismeret és különböző készségek fejlesztésére alkalmas játékokat gyakran játszom a gyerekekkel.

Ez természetes módon hat a csoportkohézió erősítésére, szokássá érlelődve, burkolt formában fontos erkölcsi normák táptalaja is. Gyakran megyünk együtt rövidebb-hosszabb kirándulásokra is.

Munkám során fontosnak tartom a humort. Hiszen tény, hogy nem jó gyermekotthonban élni, de a humor elviselhetőbbé teszi a bent töltött időt gyerekeknek, felnőttek egyaránt.

Hiányosságként említeném meg, hogy férfi munkaerő nincs a csapatban, országos viszonylatban tapasztalható jelenség a gyermekvédelmi pálya elnőiesedése, amely maga után vonhatja a gyerekek pszichoszociális fejlődésében bekövetkező hiányosságokat is.

A lakásotthonban végzett mindennemű tevékenységünkbe, a gyerekeket életkoruknak megfelelően igyekszünk bevonni, így kompetencia élményük nő, ami kedvezően hat személyiségfejlődésükre. A kisebbek teljesen természetesen segítenek a házi munkákban, a nagyobbak pedig már egyszerűbb ételek önálló elkészítésére is vállalkoznak. Az pedig teljesen természetes, hogy a saját szobáját mindenkinek önállóan kell rendben tartania. Egy ötéves ikerpár pár hónapja teljesen egyedül ágyaz meg magának, és úgy érzem ez hatalmas fejlődés, hiszen bekerülésükkor még beszélni sem tudtak. Az önállóságra nevelés termé-

szetesen nem volt teljesen problémamentes, de mára már természetes, és senki sem csodálkozik rajta.

A gyerekek összetétele életkoruk, és nemük vonatkozásában is heterogén, amely véleményem szerint sok szempontból kedvezőbb a homogén csoportosulás bármely formájánál. Kis közösségünk apró és nagyobb tagjainak lehetőségük van a szociális tanulás különböző formáinak megtanulására, nő egymás iránt érzett empátiás érzékenységük, amelynek a családba történő visszakerülésükkor, illetve önálló életük megkezdésekor is nagy hasznát veszik. Igyekszem észrevenni, és a gyerekekkel is elfogadtatni egymás jó tulajdonságait, erősségeit. Dicséret nélkül egyetlen napot sem akarok elvesztegetni.

A nagyobb gyerekekben olyannyira felerősödött a szolidaritás érzése egymás és a kisebbek iránt, hogy akár külön kérés nélkül is segítenek az ikrek fürdetésében, vagy akár a tanulásban is.

Társasági élet, beilleszkedés

Egyik legfontosabb feladatunknak a külvilággal való szorosabb, érzelmelemmel telítettebb kapcsolat szorgalmazását tekintetem. A helyi közösségbe való szerves beépülésünk, már három év távlatából is sikeresnek mondható. A környéken működő állami- és civilszervezetek számon tartanak bennünket, éves munkájukba bekapcsolódunk. Munkánk során sok segítséget kapunk alapítványoktól, és magánemberektől egyaránt.

Mint azt már említettem, a lakásotthonok területileg elszeparálva helyezkednek el egymástól, a szakmai egységek, a szakmai vezető kötelező látogatásai okán érintkeznek egymással. A különböző szakmai egységek munkatársai, részben az összmunkatársi értekezletek, részben a pedagógusnap, valamint a nagy

ritkán szervezett kirándulások alkalmával találkozhatnak egymással, így a kapcsolatuk felszínes.

Feladatomból tűztem ki a szakmai egységek közötti kapcsolat erősítését, amelynek érdekében társ-lakásotthon találkozót szerveztem, ami elég sikeresnek bizonyult ahhoz, hogy mára már szokássá érlelődjön.

Problémák

A szociális védőháló hiányosságából számos intézményi diszfunkció következik.

Többször beutaltak hozzánk olyan kiskorút, akinek valamilyen *szendélybetegsége* volt. Mi felkészületlenek vagyunk az ilyen problémák kezelésére, de a szendélybetegségeket gyógyító hálózat hiányosságai miatt is korlátozottá válik a gyermekvédelmi esetek sikeres megoldása.

Hasonló a helyzet a hozzánk beutalt, betörésekkel és egyéb *bűncselekményekkel* gyanúsított kiskorúak esetében is. Egyrészt nem ez a legmegfelelőbb hely az ilyen fiatalok elhelyezésére, másrészt viselkedésük az otthonon belül is mérhetetlenül bomlasztó. A súlyos magatartási zavarokkal küzdő fiatalok részére speciális nevelőintézetre lenne szükség, ilyen intézetek pedig nemcsak megyénkben, de országos viszonylatban is csak csekély számban vannak, azok is többnyire zsúfoltak, így új elhelyezésre minimális az esély.

A gyermek intézetbe kerülését követő egy év az az időszak, amikor a családba történő visszahelyezése a leginkább elképzelhető. Érzésem szerint nem eléggé hangsúlyos ez a magyar gyermekvédelemben. Sok esetben nem kapják meg a szülők azokat az életvezetéssel és gyermekneveléssel összefüggő tanácsokat, amelyre igazán szükségük lenne gyermekeik önálló gondozása érdekében. Nincsenek felkészítve a szülők a *kapcsolattartással* összefüggő anyagi, érzelmi, szervezési gondjaik megoldására sem: így nem csodálkozhatunk azon, hogy az iskolai szünetet otthon töltő gyermek mennyire elhanyagolt fizikai és zilált lelkiállapotban érkezik vissza. Sok esetben ütköznek egymással az intézményi és a szakmai érdekek. Például a lakásotthonok működésük során igyekeznek állományukban tartani a „jó gyereket” és viszonylag gyorsan meg akarnak szabadulni a súlyos magatartási, és érzelmi problémával küzdő „rossz gyerekektől”.

Kimondatlanul, de néha azt is tapasztalom, hogy a gyermek és a szülő érdekeit figyelmen kívül hagyják. Sok esetben ez azért van, mert a kollégák nem szociális munkás attitűddel viszonyulnak a gyermekhez, illetve a szülőhöz. Az évtizedek óta a szakmában dolgozó kollégák között is sokan vannak, akik megfelelő *szakmai felkészültség* hiányában, csak „ellessék a szakmát. Benyomásom szerint többnyire fásultak, kiégték, a problémás családokkal folytatott sok éves munka idegileg is tönkretette őket. A hátrányos helyzetű családokat és gyermekeiket alapvetően rossznak tekintik, akik semmilyen változtatásra nem képesek a jobb életkörülmények elérése érdekében. A gyakran emlegetett, megfelelően alkalmazott szupervízió nagy hasznát lehetne venni.

Mentálhigiénés, prevenciószempontból nélkülözhetetlen lenne annak a szakmai hozzáállásnak a hangsúlyozása, hogy a gyermekvédelmi munka során jelentkező, egyéni problémák

nem a gyengeség következményei, hanem mindenkivel előforduló események, amelyet csak közös erőfeszítéssel tudunk kezelni. Tudatosítani kell a mindenkiben, hogy a problémákat nem eltusolni kell, hanem beszélni kell róla. A *tabuk* fenntartása nem segít.

Nekünk az elsődleges feladatunk a gyermek vér szerinti családjába történő visszahelyezésének szorgalmazása, amennyiben ez lehetséges. Addig azonban, ameddig ez nem valósulhat meg, meg kell próbálni pótolni azokat a hiányokat, amit a szülő időszakos elvesztése okoz. Ezeknek a feladatoknak azonban csak nagyobb szakmai hozzáértéssel, erőteljesebben jelentkező összefogással, a munkatársak lelki prevencióját jobban szem előtt tartó munkáltatói politikával tudunk eleget tenni. Itt szeretném hangsúlyozni a családcentrikus, *rendszer szemléletű fel fogás* hatékonyságát és nélkülözhetetlenségét a lakásotthoni munka során, hiszen csak így tudunk igazán eredményeket elérni.

A következőkben egy olyan esetet szeretnék bemutatni, amely hasznos lehet mindazoknak, akik nyitottak a tapasztalatok befogadására. Az egész gyermekvédelmi rendszer hiányosságai sűrűsödtek ebbe az egyetlen esetben, olyan szakmai hibákkal találkozhatunk, amelyek kiküszöbölésére, már nem, vagy alig van módunk

ESETTANULMÁNY

A nagylány

Két éve találkoztunk először, amikor utógondozottként intézetünkbe került. Első beszélgetésünk alkalmával abszolút szabálykövetőnek, alkalmazkodónak tűnt. Érkezése után pár nappal közös nyaraláson vettem részt a gyerekekkel, ahol alkalmam volt őt is jobban megismerni. Számos megnyilvánulását elemezve rádöbbentem, hogy a nagylány nem a valóság talaján áll. Indult az Intézet által szervezett rögtönzött szépségversenyen, amit nagyon komolyan vett. Nem látta be, hogy külsejét tekintve semmilyen esélye sincs a győzelemre, ellenkezőleg, nevetség tárgyává válhat. Elmondása szerint régi vágya volt egy igazi szépségversenyen megméretettni önmagát. Utógondozottá válásakor kapott összegből orrát szeretne volna megoperáltatni, mert véleménye szerint ez volt az egyetlen akadály, ami a szépségszakmában való elhelyezkedése útjában állt. Kollégáimnak erről a ballépésről még idejében sikerült lebeszélniük. A nyaralásból hazatérve már légiutaskísérőként szöveggette reálisnak egyáltalán nem mondható álmait. Az irrealitásba burkolózó gyermeki énjét, sokszor biztonságosabbnak érzi a valóság sokkal szürkébb, gondokkal teli világához képest. Sajátos látásmódját, mintegy védekező mechanizmusként foggal-körömmel védi a külvilággal szemben. Feltűnt nekem, hogy a való világ keltette számos kudarc, és az ezzel járó frusztráció nem tud eljutni bátyaszerűen körbevett egójához.

A kirándulás alatt alkalmam volt megfigyelni társas viselkedését. A napi közös étkezéseknél, a többi fiatal kivette a részét a segítségben. É. csak többszöri felszólításra volt hajlandó az asztal megterítésében, valamint az étkezések utáni összepakolás-

ban segíteni. A munkából való tudatos kivonulása társai szemében visszatetszést váltott ki. Számos esetben fültanúja voltam éles kritikai érzékének, miközben ügyet sem vetett az alapvető etikai és kommunikációs szabályok minimális betartására. Őt látva és hallgatva egyre inkább nyilvánvalóvá vált számomra, hogy a kifelé hideg, rideg személyiség, belül nagyon érzékeny, és sebezhető lelket takar.

Érdemi munkámat a nagylánnyal kapcsolatban a kirándulásról visszatérve kezdtem el. Anamnéziséből számtalan megválaszolatlan kérdésre útmutatást kaptam.

Nem várt gyerekként, 20 évvel ezelőtt látta meg a napvilágot, alkalmi párkapcsolatból. Roma származású szüleinek előző partnerkapcsolataiból, már több nagyobb gyermekük volt. Testvéreit, akik mind idősebbek nála, egyáltalán nem ismeri, egyedül egy nővéréről tud, aki egy alkalommal meglátogatta. Testvéreihez ezért érzelmi szálak egyáltalán nem fűzik, nem érdeklődött irántuk sose.

Az anya

Az édesanyáról csak negatív információk állnak a rendelkezésünkre, amelyet a dokumentumelemzés is alátámasztott. Gyermekét elhanyagolta, az intézeti évek alatt évente egy alkalommal látogatta, a későbbi nevelőszülőkkel nem működött együtt, a gyermek után megállapított gondozási díjat nem fizette. A hivatalos dokumentumok agresszív, elutasító attitűdjéről árulkodnak, később pszichiátriai betegsége miatt rokkantsági járadékban részesült, és kérelmére a gondozási díjtól eltekintettek. Az orvosi vélemény szerint nem alkalmas egy gyermek gondozására. A róla szóló dokumentumok figyelmes áttanulmányozása nem volt hiábavaló. Az anya kezelt idegbeteg, lakásába a családgondozót egyetlen alkalommal engedte be, akkor is nagykéssel fenyegette meg. Az anya hajléktalan, elhagyott lakásokat tör fel, ahol kiutasításig tartózkodik: a családgondozó írásos véleménye szerint a nagykést mindig a párnája mellett tartja. A megrémült szakember nem késlekedett, ilyen negatív tapasztalatok után kérte a családgondozói státuszának megszüntetését. Indoka: „a családgondozás nem vezetett eredményre”. Itt egyértelműen a családgondozó eszköztelenségével találjuk szemben magunkat, a családgondozás egyértelműen formálisnak mondható. A családgondozó, neki fel nem róható okok miatt (félelem), nem tudott eleget tenni a szakmai elvárásoknak, ugyanakkor megerősítést sem kapott (valószínűleg) a főnökeitől, kollégáitól, így a legegyszerűbb utat választotta, hiszen felmentését kérte.

Az édesanya fél évet töltött a női börtönben, erről a helyről írt lánya nevelőjének több alkalommal, amelyben megköszöni a gyermekéről való gondoskodást, és további információkat kér lánya hogylétéről. Látogatni azonban nem látogatta, míg É. egy évvel fiatalabb, középsúlyos értelmi fogyatékos öccsét többször is felkereste. A más apától származó gyermeket egy látogatás alkalmával megszőktette, egy hét múlva találtak rájuk. Ennek következtében 6 hónapra tiltották el a gyermekei láthatásától. Az anya nem sokkal a gyermek 18. születésnapja előtt a szülői felügyeleti jog visszaállítását, és lánya hazaengedését kérte, amit a gyámhivatal elutasított.

Az édesapa

Segéd munkásként állandó munkahellyel rendelkezett, de egészségi állapota miatt (a rokkantsági nyugdíj megállapítása a gyermek intézetbe kerülése idején folyamatban volt), valamint anyagi helyzetéből kifolyólag ő maga jelentette ki, hogy nem tud lányáról gondoskodni. Együttműködőbbnek bizonyult, mint az anya, mert a gyermek után megállapított gondozási díjat fizette. Gyermekét a gyermekotthonban új családjával néhány alkalommal meglátogatta, azonban később a nevelőszülőnél már nem. A dokumentumelemzésből kiderült, hogy az apa írt egy levelet, amelyben kéri, hogy írják meg neki gyermeke hollétét, akit a gyermekotthonból, nevelőszülőhöz helyeztek. Itt megállnék egy pillanatra, az apának ismert volt a lakhelye, és a munkahelye, amelyet rokkantsága után szüntettet meg. Miért nem írták meg a gyermekotthon szakemberei neki gyermeke hollétét? Azt tudom az apával foglalkozó családgondozótól, hogy a nevelőszülők nem szerették volna, ha a gyermek tartja a szüleiével a kapcsolatot. Csak halkan jegyzem meg, hogy bár a szülők elváltak, nem lett volna szabad külön családgondozónak foglalkozni az apával és az anyával, mert így még véletlenül sem láthattak bele egymás munkájába, ami a gyermek érdekeit is sérti.

Az apa beletörődött tehát abba – kellő családgondozói ráhatás hiányában –, hogy lányát nem látogathatja, amíg nevelőszülőknél van. Pedig kezdetben, a gyermekotthonban gyakran látogatta, és semmi olyan problémáról nem számoltak be a gondozási hely alkalmazottai, ami a kapcsolatuk további építésének akadályát képezhetne volna. Az ugyancsak állami gondozottként felnövekvő apa nyilvánvalóan nem volt tisztában a szülő-szerep fontosságával, ugyanis nem volt kitől megtanulnia. A vele foglalkozó családgondozónak mindenképpen az apai szerep hangsúlyozására kellett volna felhívnia a figyelmét.

Lányát 19. születésnapján kereste meg hosszú szünet után először.

A testvérek

É. szüleinek előző házasságából nyolc testvére van, de egyikkel sem tartja a kapcsolatot. Egyik nevelőszülő sem tartotta „feladatának”, hogy a testvéreket felkeresse, így a kapcsolat ápolása szempontjából lényeges hibát követtek el. A nagylány aktáiban sincs semmilyen, a testvérek megkeresésére utaló jel. 16 évig élt nevelőszülőknél, testvéreiről semmit nem tudva, szüleirol egy-két köznapin információval rendelkezve. Mivel a nevelőszülőnek az anyával konfliktusa volt, elképzelhetőnek tartom, hogy egyáltalán nem akarta a kapcsolatot tartani vele. Az is a tudomásomra jutott, hogy a „befogadó család” nem szerette, ha az apa meglátogatta gyermekét. A nevelőszülő, és az őt „felügyelő” szakember számára ezek szerint nem volt világos, hogy a gyermek és szülője közötti kapcsolatot minden erejükkel támogatni kell.

A csecsemőotthon

Kiskorú súlyos elhanyagolása miatt É. csecsemőotthonba került, ideiglenes beutaltként. Ekkor mindössze két éves volt. Erről az időszakról aktáiban semmit sem találtam, csak mindössze annyit, hogy 1 évig tartózkodott itt, majd gyermekotthonba helyezték.

A gyermekotthon

Emlékei ettől az időszaktól fogva vannak. Elmondása szerint az otthonban ő volt a legkisebb, ezért a társai mindig el akarták nyomni, nem érezte ott jól magát. A nevelőotthonban anyja egyáltalán nem, míg apja néhányszor meglátogatta új családjával. Szívszorító érzés volt, amikor apjáról, egy – fényképről készített gyűrött, rossz minőségű – fénymásolatot vett elő fiókjából. A fényképen az apa új családjával látható, az akkor alig 3 éves kislányát a nyakában tartva. A otthonban töltött évek rendkívüli módon megviselték a gyermek személyiségét. Társas kapcsolataiban már akkor is a magány, a befelé fordulás empirikus élménye jellemezte. Érdekes momentum, hogy önmaga igazolására egy alkalommal elmesélte, hogy „már akkor is ilyen voltam, elbújtam az asztal alá a többiek elől”.

Aktáiból kitűnik egy érdekes ellentmondás, „magányos”, ugyanakkor egy másik bekezdésben „társaihoz kötődik” – olvashatjuk, egy, a gyermekotthonban készült pedagógiai véleményből. A nehezen beilleszkedő gyermek, aki nem találja meg a társaival a közös hangot, de látszik, hogy szeretne velük együtt játszani, feladat elé állítja nevelőjét, akinek a kialakulni látszó kapcsolatot segítenie kell. Igaz, hogy bebújt az asztal alá a többiek elől, mert félnék és rendkívül érzékeny gyermek volt, de mint minden ember, ő is igényelte volna a társak elfogadását. Ekkor készült róla pszichológiai, pszichiátriai és gyógypedagógiai vélemény – iskolaérettség megállapítása céljából. A szakértői bizottság egymás utáni két évben ismételte meg a komplex vizsgálatot, mert az első vizsgálat ugyan iskolaérettséget állapított meg, de az iskola egy hét után visszaküldte az óvodába. A második vizsgálat idején már nyolc évesen még mindig nem járt iskolába. Aktáiból kiolvasható, hogy már nagyon szeretett volna ta-

nulni: „Ó, de jó, úgyis olyan régen tanultam már!” – olvashatjuk az ekkor róla készült pedagógiai véleményben. A szakértői bizottság javaslata ugyanaz, mint egy évvel korábban, „ilyen összteljesítmény alapján iskolaérett”.

Az első nevelőszülő

Nyolcévesen került első nevelőszüleihez, ahol mindösszesen egy évet töltött. Csak negatív élményeket tudott felsorakoztatni erről az időszakról, úgy érezte nem szeretett ott lenni, és őt sem szerették: „idős nevelőszüleim voltak, ódivatú ruhákba járatnak, ezért sokat csúfoltak az iskolában” – mondta egy alkalommal. Elmondása szerint nevelőapja szexuálisan bántalmazta, de szüzességét nem vette el. Az ellene elkövetett szexuális abúzusnak, vagy legalább a gyanú kivizsgálásának az aktáiban semmi nyomát nem találtam. Itt, úgy érzem, megint nagyon súlyosan sérültek É. jogai.

Éjszakai bevezeléséről – ami még 8 éves korában is fennállt – találtam adatokat. Először a gyermekotthonban írtak erről a problémáról, egész szűkszavúan csak annyit: kezelik a problémát. Arról, hogy ki kezeli, milyen eredménnyel, milyen beavatkozási módokat alkalmaztak a probléma megoldására, semmit sem olvastam. Az éjszakai bevezelésről később, majd csak a második nevelőszülőnél ejtettek bővebben szót: „az új nevelőcsaládnál, az éjszakai bevezetés egyre ritkábban fordul elő, a kislány sokkal nyugodtabb, új nevelőanyját elfogadta.” De visszatérve az első nevelőcsaláddhoz, „engedetlen” és „rossz” magaviseletére való hivatkozással nevelőszülei visszaadták az akkori GYIVI-be. Ki képviseli a gyermek érdekeit? Mi lett ezekkel a nevelőszülőkkel? Milyen ellenőrzést kaptak? Ezekre a kérdésekre sajnos nem tudom a választ. De azt tudom, hogy a nagylány a mai napig önmagát hibáztatja a történekeért, és nem érti meg, hogy itt a felnőtt követett el – mára már sajnos helyrehozhatatlan – hibákat. Mért nem segítette ezt a krízist feldolgozni a második nevelőszülő? Erre a kérdésre a választ az asszony személyiségében kell megtalálni.

A második nevelőszülő

9-18 éves kora között tartózkodott a második nevelőanyjánál. A nevelőszülő által kitöltött egyéni gondozási-nevelési tervek alapján úgy tűnik, ennek a kislánynak semmilyen kezelésre váró problémája nincs. A nevelőszülői tanácsadó sem látott semmilyen, akár mentálhigiénés, pszichológiai, vagy speciális oktatás szükségére utaló jelet. Éjszakai bevezelése magától szűnt meg? Szülei nagyon ritkán látogatták, testvéreiről szinte semmit nem tud. Egyszerűen nem tartották fontosnak a vele foglalkozó szakemberek a családi kapcsolatok ápolását. Szinte „gyökértelenül” élte mindennapjait, kötődni senkihez sem tudott. Többször próbálkozott nevelőanyjából kicsikarni egy kis szeretetet, de mindhiába. Az asszony ellökte magától „Mars ki a földre, dolgozni!” – felkiáltással.

De legalább új nevelőanyjánál már nem volt annyira magányos, több nevelt lánnyal élhetett egy fedél alatt. Azonban ennek az asszonynak saját gyermeke is volt, akit értő figyelemmel, és nagy szeretettel nevelt. É. számára kirajzolódhattak az „inté-

zeti” és a saját gyermekkel való bánásmód különbségei. A „nevelt” lányok közül sem ő volt a kedvenc, lassan lemondott nevelőanyja szeretetéről és megtanulta, hogy csak magára számíthat. Egyre inkább nyilvánvalóvá vált számára, hogy nevelőanyja kihasználta, nem tekintette önálló individuummal rendelkező, szuverén emberi lénynek, s mint ahogy azt egyszer meg is fogalmazta, „csak dolgozni vett ki”. Úgy érzem, itt fontos megjegyznem, hogy súlyos mértékben sérültek a Gyermekvédelmi törvény által is megfogalmazott gyermeki jogai! Panasszal senkihez sem fordulhatott nevelőanyja bánásmódja ellen, mert az asszony köztisztviselőként álló személy volt a faluban. Úgy érezte, senki nem hallgatta volna meg, senkiben sem bízhatott – és ez a bizalmatlanság embertársaival szemben a mai napig fennáll nála.

Elmondása szerint, a 18. születésnapjához közeledve egyre világosabbá vált számára, hogy sorsát saját kezébe kell vennie ahhoz, hogy boldogulhasson az életben. Nevelőanyjától saját kérésére került át hozzájuk, a lakásotthonba. Hozzájuk kerülésének körülményeiről a nevelőszülő másként nyilatkozott: „Súlyos magatartási és érzelmi problémái vannak”- nyilatkozta, amiben ő sajnos nem tud segíteni. Itt jegyezném meg, hogy a nevelőszülőnél töltött, majdnem tíz év alatt, a papírok tanúbizonysága szerint, semmilyen probléma nincs a gyermekkel, nem igényel speciális segítséget, majd 18 évesen hirtelen minden megváltozott. Nevelőanyjáról két év távlatában sem tud sok jót elmondani, az asszony fizikailag és lelkileg is bántalmazta, iskola után egész kicsi korától dolgoznia kellett: az otthoni tanulásra, iskolai felkészülésre nem maradt ideje.

Jelenlegi „felnőtt” személyisége bizonyítékkal szolgál az anamnézisében feltárt történésekre.

Egész addigi életében, mind érzelmi, mind intellektuális téren elhanyagolva nevelkedett, nevelőszülei rideg, elutasító nevelési attitűdöt alkalmaztak. A fizikai, és érzelmi depriváció megtette hatását. Neveltetéséből, sajátos személyiség-struktúrájából következően máig nem tudott kis közösségünkbe beilleszkedni. Énképe irreális, és labilis, önértékelése alacsony. Szociálisan érzéketlen, empátiás érzéke minimális, ezért kortárskapcsolataiban minduntalan kudarcok érik. Inkompetens személyiségkép jellemzi, aki nem képes belső erőire támaszkodni, és külsőkontroll-attitűddel él, hiszen az őt ért események vonatkozásában inkább a véletlennek, valamint a külső tényezőknek tulajdonít nagyobb szerepet, mint az egyéni szerepvállalásnak.

Számos jel árulkodik arról, hogy énejlődése infantilis fokon rekedt meg, érzelmei szegényesek, indulati reakciói kiszámíthatatlanok, inadekvátak.

Ösztönkésztetése irányítják a mindennapi döntési szituációkban. Partnerkapcsolataira is az inadekvát, infantilis jelzőket tudnám használni.

A lakásotthon

Külső megjelenését tekintve, viszonylag magas, normál testalkatú lány, hosszú sötét haját rövidre vágatta, a szemkontaktust még az ismerősökkel is ritkán veszi fel. Ha zavarban van, nem néz senkire, a padlót bámulja, majd hirtelen fordulattal, még mindig a padlót bámulva, elkezd kiabálni. Szabadidejében

a TV előtt ül, esetleg varrogat. Viszonylag nagy az alvási igénye, szeret lustálkodni, álmodozni. Erre legalkalmasabb hely a saját szobája: álmodozásaiból átszellemült képpel „tér magához”, általában ilyenkor zúditja ránk az irreálisabbnál irreálisabb vágyait, elképzeléseit. Képzetele határtalan, ezt már a gyermekotthonban is konstatálták.

Mint ahogy azt említettem már, É. két éve van intézetünkben. Kezdetben közös munkálkodásunk célja az volt, hogy elvégezze a szakmunkásképző iskolát, utána ez megváltozott, célja az érettségi megszerzése lett. Mivel nagyon gyenge képességű nagylányról van szó, nem sok esélyt láttam az iskola befejezésére. Félévkor nappali tagozaton 6 tantárgyból megbukott. Ám az iskola elvégzéséhez még mindig nagyon ragaszkodott, ezért megállapodtunk abban, hogy munka mellett folytathatja tanulmányait. Hiszen félévi produktuma meggyőzőtt arról, hogy nem veszi komolyan a felkészülést. Munkát kerestem a számára, takarítónőként sikerült elhelyezkednie egy vállalatnál. Vállalta, hogy rendszeresen bejár dolgozni, és mellette szabadidejében készül a vizsgáira.

Felajánlottam segítségemet a vizsgára való felkészítésében, amit örömmel vett. Többheti, folyamatos tanulás alkalmával, egyre nyilvánvalóbbá vált számomra, É. céljának kivitelezhetetlensége. Olyan nagyfokú lemaradásai vannak, hogy állandó tanulás mellett is képtelenség lenne pótolni, ezen kívül értelmi képességei is korlátot szabnak ilyen irányú vágyainak. Ezt követően többször szembesítettem a realitással, így számára is egyre nyilvánvalóbbá vált az elkerülhetetlen kudarc. Ennek hatására olyan változásokat tapasztaltam nála, ami nem kedvezett kis közösségünk életének sem.

A munkából hazatérve egyre több alkalommal agresszív indulati kitérőkre ragadtatta el magát. Nem volt türelme a kisebbekhez, egyre többször vonta ki magát a házimunka alól. Ilyenkor fáradtságra hivatkozott, illetve „Nekem tanulnom kell!”, felkiáltással ránk csapta szobája ajtaját. Munkahelyéről egyre több panasz érkezett

hozzánk, nem volt hajlandó a feletteseinek szót fogadni, a rábízott munkát nem végezte el. Hangulati ingadozásai mind a munkahelyén, mind az Otthonban rányomták bélyegüket a mindennapokra. Ha jó kedve volt, a munkáját tőle telhető maximalitással elvégezte, az otthonban is jókat nevetgél, viccelődött. A vele folytatott többszöri beszélgetésekből kiderült, hogy szégyelli takarítónői állását, retteg attól, hogy elkap valamilyen betegséget, és természetesen fél az év végi vizsgáktól, amire még egyáltalán nem készült fel.

Az intézeti pszichológus

Érzelmi életének nagyfokú labilitása miatt pszichológushoz küldtem, aki többször folytatott vele terápiás beszélgetéseket, illetve személyiség és IQ tesztet töltetett ki vele. A személyiségteszt értékelhetetlen lett, a kolléga szerint azért, mert É. nem fogta fel a kérdéseket. Az intelligencia teszt eredménye a normál intellektus alsó határa. Sajnos, az alkalmazott módszerek ellenére semmilyen látható, tapasztalható eredmény nem történt a lány viselkedésében. Újabb módszereket a pszichológus azonban nem alkalmazott. Több alkalommal komolyan aggódtam É. jövőjét illetően, féltettem, hogy viselkedése egy komolyabb pszichiátriai problémát jelez. Kollégám azonban „megnyugtatót”, hogy minden „rendben” van.

A vallás

É. többször említette, hogy jelenlegi munkahelyét nem tekint végleges megoldásnak, majd egy váratlan fordulattal kijelentette, hogy apáca akar lenni.

Beszéltem neki az apácák életéről, és arról hogy az a hivatás

teljes embert kíván, valamint azokról a készségekről és képességekről, amit az apácáktól elvárnak. Mint minden eddigi elképzelését, úgy ezt is irreálisnak találtam, és az ő személyiségével teljes mértékben összeegyeztethetetlennek. Segítségemmel felkerestük a helyi plébánost, aki ugyancsak hosszasan elbeszélgetett a nagylánnyal vágyairól, elképzeléseiről. Abban semmi rosszat nem látok, hogy eljár templomba, hetente beszélget a pappal, mert ez lelki életéhez elengedhetetlen. Körülbelül 3 hónapja, amióta templomba jár, nincsenek olyan heves indulati kitörései, viszonylag nyugodtabb, néha a házi munkába is be lehet vonni. Levelezést kezdeményezett egy apácával, aki hosszú, és érzelmmel teli válaszleveleket küldött számára. Nem tetszik azonban az, hogy környezetével hamis ábrándjait próbálja elhitetni, alakoskodik, nem mutatja ki igazi valóját céljai elérése érdekében.

Úgy érzem, ez a pillanatnyi nyugalom, ami őt jellemzi, a felszín alatt nagy forrongásokat takar. A plébánossal és az apácával folytatott beszélgetésekből nyilvánvalóvá válhatott számára, hogy hosszú út áll még előtte a lelki fejlődését tekintve, hogy célját elérje. Tudja, hogy az önkontroll vonatkozásában nem áll magas fokon, nincs kitartása, hogy megvalósítsa elképzeléseit. Kudarcaiért mindig környezetét vádolja, soha nem önmagában keresi a hibát.

Az utóbbi pár hónapban felgyorsultak körülötte az események. Édesapja újra fel akarta venni vele a kapcsolatot, sikerült is egy személyes találkozást megszerveznünk nekik. A kapcsolatfelvétel jónak bizonyult, É. derűs arccal beszélt édesapjáról, a személyes találkozás előtt is többször emlegette, mintegy misztikus ködben felnagyítva apját. Majd később, látszólag minden ok nélkül, apjáról való vélekedése negatív irányba fordult. A kapcsolatfelvételt több okból is nagyon fontosnak tartottam, és bevallom, reménykedtem is benne, hogy kettőjük között egy kicsit szorosabb, érzelmi szálakkal jobban átszőtt apa-lánya viszony alakul ki. Egyrészt azért, mert É. „gyökértelenül”, családi és baráti kapcsolatok nélkül éli mindennapjait, másrészt nem titkolt szándékom családja megismerésével a realitás talajához közelíteni a nagylányt.

Munkahelyéről elbocsátották, mert a rábízott munkát nem volt hajlandó elvégezni, nem lehetett rá számítani. Örömmel vette tudomásul a rossz hírt, mikor kérdőre vontam, saját hibáját nem ismerte el, a rossz munkaerőpiaci helyzetre hivatkozott, ahol a szerencsétlen emberrel mindig így bánnak el.

Nagyon nehéz helyzetben éreztem magam vele kapcsolatban, hiszen nagyon sok alternatívát kipróbáltunk együtt, és egyik sem vezetett a várt eredményre: megpróbálta a továbbtanulást, érettségizni szeretett volna, elküldtem pszichológushoz, munkát kerestem neki, összeismertettem a pappal. Közben megpróbáltam támaszkodni a még megmaradt családi kapcsolataira, amit később visszautasított.

Munkahelye megszűntével hosszasan és komolyan beszélgettünk elképzeléseiről a jövőt illetően. Elmondása szerint még mindig apáca szeretne lenni, de a pappal folytatott beszélgetésekből kiderült számára, hogy erre minimum két évet kell várnia. Addig az Otthonban szeretne maradni.

Jövőkép, irányok

Elmondtam neki, hogy én az érettségi megszerzése helyett, sokkal inkább javasolom számára egy másik szakmunkás bizonyítvány megszerzését, hiszen így a jelen munkaerőpiaci helyzetben nagyobb lehetősége lesz majd elhelyezkedni. A megbeszélteknek eleget téve beiratkozott a közösen kiválasztott szakmunkásképző iskolába, varrónőnek.

Az iskolába a kezdeti nehézségek után sikerült beilleszkednie, ő varr a legjobban az osztályban. Idén, ha minden jól sikerül, varrómunkás bizonyítványt kap. A gyakorlatvezető tanára elismerően nyilatkozott róla, és büszkén mutatták az általa készített munkákat. Lehetséges, hogy az idén megrendezésre kerülő szakmai versenyre is őt javasolják, illetve ajánlották neki az iskolában jövő tanévtől induló, női ruha készítő szakma megszerzését is. Bár ez egy alternatív iskola, de úgy érzem, a gyermekekkel példásan bánnak az oktatók. Nevelési alapelvük az alapvetően dicséretre épülő tanítás, ha csak lehet, megdicsérik ezeket a sérült gyerekeket. Úgy érzem, mindig lehet okot találni a jó szóra, dicséretre. É. jól érzi magát az iskolában, bár „apácás” álmait még nem adta fel, az iskolának egy picit sikerült helyrebillentenie önértékelését.

A nagylány még maximum 4 évet tölthet intézetünkben, de máris úgy érzi, ilyen jó helye még sehol sem volt. Sehol nem tördtek vele még ennyit, mint nálunk, és ez valahol nagyon szomorú, hiszen nekünk 12 gyermek problémájával kell foglalkoznunk, és koránt sem biztos, hiszen fizikai képtelenség, hogy annyi időt tudnánk egy gyermekre fordítani, mint egy nevelőszülő. Lakásotthonunk kollektívája nem képes csodákra, kicsi változtatásokat tudunk csak elérni egy 18-20 éves gyermek személyiségében, attitűdjében.

Utógondozási ideje alatt remélem, megtalálja a viszonylagos lelki békéjét, nyugalmát, számításait. Az utógondozás célja az önálló életre való felkészítés. Jelenleg É. részére egy tanyavásárlás lebonyolításának kellős közepén vagyunk, ahol az utógondozás megszűntével megkezdhetné önálló életét. Egy olyan, viszonylag biztonságos alapot szeretnénk neki biztosítani, amely megóvná a hajléktalanságtól, és szeretnénk, hogy képessé váljon egy teljes értékű felnőtt életre. Ehhez a tanyavásárlás elengedhetetlen, de önmagában nem elegendő. A piacképes szakma megszerzése ugyancsak nélkülözhetetlen. Folyamatosan növeljük önbizalmát, fejlesztjük önértékelését, hogy reális jövőképet tudjon magának kialakítani. Erősítjük emberi kapcsolatait, különös tekintettel édesapjával való szorosabb érzelmi viszonyára. Ennek a korántsem egyszerű feladatnak a megvalósításában, úgy érzem igazi teamként tudunk együtt dolgozni. A pszichológus, a család gondozó, utógondozó, én és a többi lakásotthoni szakember egyetért ennek a feladatnak a fontosságában, és felelősséget érez É. jövőjéért.

KONKLÚZIÓ

Történetem főszereplője állami védelemben élte eddigi életének nagy részét, „életútja” sok helyen példázza az állami gyermekvédelem hiányosságait. A szoros anya-gyermek kapcsolat

hiányosságai miatt a gyermek fejlődése mind fizikai, mind intellektuális, és emocionális vonatkozásban is elmaradt kortársaéhoz képest.

A nagylány hozzánk már utógondozottként került, mert a nevelőszülő egyszerűen leadta a TEGYESZ-ben. Indoka annyi volt, hogy hároméves unokáját magánélete bensőséges információival traktálta. Azóta a lánnyal a kapcsolatot nem kereste, a neki küldött üdvözlőlapokra nem válaszolt. Telefonon megkerestem, szerettem volna megtudni, hogy mi ez a végérvényes és gyors leválás, de ő csak annyit mondott, hogy a lánnyal már leszámolt, iratanyagát az utógondozónak átadta.

Véleményem szerint ez minősíti a nevelőszülőt, hozzáállása nem sok empátiáról tett tanúbizonyságot. Azonban bizonyos vonatkozásban ez az eset tipikusnak is mondható. Túl sokat lehet hallani arról, hogy a nevelőszülő veszélyes gyorsasággal igyekszik megválni a 18. életévét éppen csak betöltött neveltjétől. Sok esetben nincsenek a nevelőszülők kellőképpen felkészítve a kamaszkor által előtérbe kerülő problémákra. Nem kapnak megfelelő szakmai segítséget a TEGYESZ munkatársaitól, eszközök hiányában egyedül maradnak egy sokszorosán problémás esettel, és igyekeznek leválni róla. Emberileg viselkedésük némiképp érthető, és mindezt még realisabbá teszi alulfizetett, alulkvalifikált helyzetük.

Mára, a gyermekvédelem egyik sarkalatos feladata, a nevelőszülők szakszerű felkészítése, gondos kiválasztása lenne. (Herczog, 305. o.)

Az úgynevezett FIKSZ-képzés, amely tulajdonképpen egy kötelező tanfolyam a leendő nevelőszülőknek, véleményem szerint még mindig nem ad elegendő szakmai tapasztalatot a képzésben résztvevők számára.

Nem tudok olyan, egységesen elfogadott, a személyiséget vizsgáló teszt alkalmazásáról sem, ami talán támpontokat nyújthatna az alkalmasság vonatkozásában. Még mindig sokat lehet hallani a nevelőszülő súlyos visszaéléséről a rábízott gyermekkel szemben, és ez megnyilvánul a szakma és a laikus közvélemény negatív attitűdjében is.

Nekünk gyermekvédelmi szakembereknek azonban, azzal kell foglalkoznunk, hogy minél inkább megvalósuljanak a gyermeki, szülői jogok. Szociális munkás attitűddel kell a kliensek problémái felé fordulnunk, az Etikai kódex irányelveit mindig szem előtt tartva. Ez azonban elég nehezen kivitelezhető addig, amíg ezek az elméleti alapok nem jelennek meg legalább a szakmai vezetés szintjén, az adott intézetben.

Józóné Juhász Orsolya

FELHASZNÁLT IRODALOM:

A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata, Gyermekvédelmi kiskönyvtár sorozat, sorozatszerkesztő: Herczog Mária, Pont kiadó, 1994.

Herczog Mária: Gyermekvédelmi kézikönyv, KJK KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest, 2001.

Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola, Differenciáló Pszichológia Szöveggyűjtemény szerkesztette: Muhovitsné Ujvári Klára, Orossné Török Sarolta, Győr, 1998.

Patricia Minuchin, Jorge Colapinto, Salvador Minuchin: Krízisről krízisre. A szegény családok segítése, The Guilford Press, New York, 1998. Fordította: Bányai Emöke.